

UDK 27–9(497.5): 271(497.2)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 10. 4. 2011.

Prihvaćeno za objavljivanje: 2. 5. 2011.

HRVATSKO-BUGARSKI CRKVENI ODNOSI U 19. I 20. STOLJEĆU

Slavko SLIŠKOVIĆ, Zagreb

Na temelju postojeće literature, slabo poznatih internih redovničkih glasila, arhivske građe i svjedočanstva sudionika autor prikazuje međusobne odnose Hrvata i Bugara na crkvenom području tijekom 19. i 20. stoljeća. Unatoč različitoj konfesionalnoj pripadnosti, religiozne poveznice između ta dva naroda datiraju još od srednjega vijeka, počevši od sličnih duhovnih strujanja motiviranih željom za povratkom na izvore Crkve, preko življenja kršćanstva unutar Otomanskog Carstva do najnovijih vremena. Prvi dio rada posvećen je osobama Josipa Jurja Strossmayera i Euzebija Fermedžina, koji su dali velik doprinos crkvenosti Bugara i Hrvata. Najveći dio članka obrađuje djelovanje hrvatskih katoličkih redovnica i redovnika u Bugarskoj. Na koncu je prikazan pravoslavni aspekt međusobnih veza, počevši od pokušaja stvaranja Hrvatske pravoslavne crkve, preko školovanja bugarskih pravoslavaca u Zagrebu do postizanja pravne osobnosti Bugarske pravoslavne crkve u Republici Hrvatskoj.

KLJUČNE RIJEČI: *Hrvati, Bugari, katoličanstvo, pravoslavlje, redovništvo, 19. i 20. stoljeće, povijest kršćanstva*

Uvod

Teško bi bilo neupućenom promatraču pretpostaviti koliko su snažne crkvene veze između većinski katoličkih Hrvata, s jedne, te pretežito pravoslavnih Bugara, s druge strane, no one intenzivno traju već stoljećima.

Heterodoksna srednjovjekovna strujanja ne ulaze u okvir ovog rada, ali su zasigurno postojala i utjecala i na Bugare i na Hrvate. Osažanju veza tih kršćanskih naroda pridonijela je i islamska turska vlast pod čijom su dominacijom više stoljeća bili i jedni i drugi. Na prvi pogled paradoksalno, upravo Turci pridonose širenju hrvatskoga katoličkog utjecaja u Bugarskoj kao i pravoslavnoga bugarskog na hrvatskim prostorima. Dok je pred turskim osvajanjima nestajalo katoličkih crkvenih struktura, paralelno sa širenjem turske države širi se i Bosanska franjevačka provincija, zahvaljujući Ahd-nami, koju je 1463. godine od sultana Mehmeda II. (1429.–1481.) ishodio fra Anđeo iz Vrhbosne (1420.–1498.), kasnije

nazvani Zvidović.¹ Taj je dokument jamčio franjevcima, a preko njih svim katolicima, pravo na ispovijedanje vlastite vjere u Turskom Carstvu. Snagom te povlastice bosanski su franjevci osnažili svoju prisutnost u Bugarskoj u kojoj su djelovali još od 1365. godine.² Fra Petar Zlojutrić iz Soli (Tuzla), koji je na čelu Bosanske provincije bio od 1589. do 1592. godine, s više je svoje subraće 1596. godine došao u Bugarsku i okupio rasute katolike te misijski djelovao među pavličanima. Osnovali su samostane u Čiprovcu, Železni, Kopilovcu i Klisuri kao i više manjih kuća. Uspješnost njegova pothvata potaknula je papu Klementa VIII. (1592.–1605.) da 1601. godine fra Petra imenuje sofijskim nadbiskupom. Odmah je započeo s odgojem domaćeg klera, a franjevci su se uspješno ukorijenili na bugarskom tlu, pa su 1622. godine postali posebnom kustodijom, koja se 1624. godine u potpunosti odijelila od Bosanske provincije. Bugarska je kustodija 1676. godine postala samostalnom provincijom, ali povezanom s bosanskim fratrима, koji su i dalje dolazili u Bugarsku i djelovali zajedno s bugarskom subraćom.³

Na hrvatske prostore pod turskom vlašću doseljavaju se pravoslavni vjernici iz okupiranih balkanskih zemalja kao što je Bugarska, što je nerijetko izazivalo probleme na crkvenom polju jer je pravoslavna hijerarhija željele i katolike staviti u svoju nadležnost.⁴ U tom joj je pothvatu u prilog išla činjenica što je pravoslavni patrijarh iz Carigrada bio stanovitim činovnikom sultanova dvora, dok je poglavar Katoličke crkve bio snažan protivnik osmanskih vladara. Bitno je naglasiti da ti pokušaji nemaju previše veze s pravoslavnim stanovništvom doseljenim iz Bugarske, jer je pravoslavna hijerarhija bila grčka i u samoj Bugarskoj.⁵

Bosanski fratri kao i dubrovački trgovci i njihovi kapelani bili su stalna veza između Hrvata i Bugara. Brojni velikodostojnici Crkve u Bugarskoj, nadbiskupi, biskupi i pohoditelji, bili su hrvatskog podrijetla. I danas su veze Katoličke crkve u Hrvatskoj i one u Bugarskoj relativno snažne. Svećenici iz Bugarske često nadahnuće za razne oblike pastoralnog rada nalaze u Hrvatskoj.⁶ Hrvatski katehetski priručnici također se prevode na bugarski i prilagođavaju mjesnim prilikama.⁷

1. Strossmayer i Fermendžin

»Viek narodnosti«, kako su Hrvati popularno nazivali 19. stoljeće, obilježen je borbom za nacionalnu emancipaciju te oslobođenje i bugarskog i hrvatskog naroda. Imajući često zajedničkog neprijatelja, ali i zahvaljujući ideologiji ilirstva i kasnijeg južnoslavenstva, osobito prisutnog među Hrvatima, Bugari i Hrvati dodatno osnažuju međusobne veze.

¹ Ignacije GAVRAN, *Suputnici bosanske povijesti*, Sarajevo, 1990., str. 40.

² Anđelko BARUN, *Svjedoci i učitelji. Povijest franjevac Bosne Srebrene*, Sarajevo-Zagreb, 2003., str. 178.

³ *Isto*, str. 179.

⁴ Usp. nav. dj., str. 282–289.

⁵ Usp. Ivan ILTCHEV, *La rose des Balkans; Histoire de la Bulgarie des origines a nos jours*, Sofija, 2002., str. 96–97.

⁶ Barbara VRUČINA, »Delegatura svete braće Ćirila i Metoda – Plovdiv«, *Naš vjesnik*, Družba sestara milosrdnica (Zagreb), 1/2007., str. 77.

⁷ S. Barbara i s. Kristijana, »Početak školske godine i priprema za Jubilej u Orešu«, *Naš vjesnik*, Družba sestara milosrdnica (Zagreb), 1/2000., str. 45.

U hrvatsko-bugarskim crkvenim odnosima 19. i 20. stoljeća nezaobilazna je osoba biskupa bosanskog i srijemskog Josipa Jurja Strossmayera (1815.–1905.). Osobno se trudi oko sklapanja konkordata između Bugarske i Svete Stolice, školovanja bugarskog katoličkog klera istočnog obreda u Zagrebu, borbe za očuvanje istočne liturgije bugarskih katolika pa do brojnih pothvata koji su imali cilj postizanje potpunog jedinstva između bugarskih pravoslavaca i Katoličke crkve.⁸

Euzebije Fermendžin (1845.–1897.), franjevac i znanstvenik, uvršten je u knjigu *Znameniti i zaslužni Hrvati 925.–1925.*, objavljenu u povodu proslave 1000. godišnjice Hrvatskog kraljevstva, pa možemo kazati da je kao Hrvat ostavio neizbrisiv trag u bugarskoj, a kao Bugarin u hrvatskoj povijesti te općoj povijesti Katoličke crkve.⁹ Stupio je u Franjevačku provinciju sv. Ivan Kapistrana, koja je obuhvaćala područje Hrvatske, Austrije i Ugarske. Obnašao je više važnih službi u svome redu, a osobito se istaknuo istraživanjem arhiva, kritičkom prosudbom pronađenoga gradiva te njegovim objavljivanjem. Osim prošlosti vlastitog reda, osobitu je pozornost posvećivao povijesti bugarskog i hrvatskog naroda. Tijekom službe člana Vrhove uprave franjevačkog reda u Rimu utjecao je na imenovanje biskupa na cijelome balkanskom prostoru.¹⁰ Osim zasluga za kompletnu obnovu franjevačkog reda, koja je provedena za vrijeme pape Lava XIII. (1878.–1903.), Fermendžin je svojim radom bio idejni začetnik uspostavi posebne Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda.¹¹ Njegove objavljene zbirke izvorne građe *Acta Bulgarriae ecclesiastica* (Zagreb, 1887.) i *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica* (Zagreb, 1892.), kao i neobjavljena *Acta Croatiae potissimum ecclesiastica* (priređena za tisak 1896.), nezaobilazno su vrelo za proučavanje prošlosti južnoslavenskih naroda, poglavito njihove crkvene povijesti.¹² Fermendžinovu trudu trebamo zahvaliti za brojne spoznaje o heterodoksnom kršćanstvu na ovim prostorima, a prvi je upoznao hrvatsku javnost s višestoljetnim djelovanjem franjevaca u Bosni.¹³ Neobjavljena *Acta Croatiae potissimum ecclesiastica* i danas su vrijedan izvor za poznavanje crkvene povijesti na hrvatskim prostorima,¹⁴ dok Fermendžinova ostavština i dalje privlači brojne istraživače.¹⁵ Kao što je osobno bio poveznica između bugarskog i hrvatskog naroda, tako je objavljenim dokumentima potvrdio da je

⁸ Usp. Slavko SLIŠKOVIĆ, »Strossmayer i Bugari«, *Hrvatsko-bugarski odnosi u 19. i 20. stoljeću* (ur. Josip Bratulić), Zagreb, 2005., str. 333–336.

⁹ Velimir DEŽELIĆ, »Fermendžin o. Euzebije«, *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925.–1925.*, Zagreb, 1925., str. 78.

¹⁰ Ivan DAMIŠ, »Život i djelo Euzebija Fermendžina«, *Život i djelo o. Euzebija Fermendžina*, Zbornik radova znanstvenog skupa (ur. Julijo Martinčić i Dubravka Hackenberger), Osijek, 1998., str. 47–48.

¹¹ Franjo Emanuel HOŠKO, »Fermendžin u vrhovnom vodstvu franjevačkog reda«, *Život i djelo o. Euzebija Fermendžina*, Zbornik radova znanstvenog skupa (ur. Julijo Martinčić i Dubravka Hackenberger), Osijek, 1998., str. 81.

¹² Josip BARBARIĆ, »Fermendžinovi objavljeni izvori za povijest nekih južnih slavenskih naroda«, *Život i djelo o. Euzebija Fermendžina*, Zbornik radova znanstvenog skupa (ur. Julijo Martinčić i Dubravka Hackenberger), Osijek, 1998., str. 131.

¹³ Franjo ŠANJEK, »Euzebije Fermendžin i heterodoksko kršćanstvo na hrvatskim prostorima«, *Život i djelo o. Euzebija Fermendžina*, Zbornik radova znanstvenog skupa (ur. Julijo Martinčić i Dubravka Hackenberger), Osijek, 1998., str. 99.

¹⁴ Vatroslav FRKIN, »Acta Croatiae«, *Život i djelo o. Euzebija Fermendžina*, Zbornik radova znanstvenog skupa (ur. Julijo Martinčić i Dubravka Hackenberger), Osijek, 1998., str. 187–192.

¹⁵ Petar STRČIĆ, »Ostavština E. Fermendžina u Arhivu HAZU«, *Život i djelo o. Euzebija Fermendžina*, Zbornik radova znanstvenog skupa (ur. Julijo Martinčić i Dubravka Hackenberger), Osijek, 1998., str. 173–186.

dio bugarskih katolika hrvatskog podrijetla, dok su i drugi Bugari katoličke vjere vezani uz hrvatske crkvene strukture, napose preko franjevačke provincije Bosne Srebrene. Taj ga je fenomen zasigurno i osobno zanimao budući da je mjesta koja govore o tim procesima osobito naglašavao.¹⁶

2. Hrvatski redovnici u Bugarskoj

Slabljenjem Turskog Carstva u drugoj polovini 19. stoljeća njegov europski dio postaje susretištem interesa različitih velikih sila, koje kao što žele proširiti svoj utjecaj s jednakom pomnom nastoje spriječiti utjecaj drugih.¹⁷ Imenovanje crkvenih premeta ovisilo je o civilnoj vlasti, a države su još uvijek imale službenu religiju pa je nemoguće u tom vremenu odijeliti vjersko od nacionalnog i političkog. Stoga je i pitanje misionarenja nadilazilo vjerske okvire noseći u sebi šire društveno značenje. Zapadne zemlje šalju svoje misionare na Balkan i materijalno pomažu njihov rad. Zanimljivo je da čak i Francuska, u kojoj je došlo do potpunog odvajanja Crkve od države, s velikim entuzijazmom pomaže svoje državljane u tom pothvatu. Tako se na ovim prostorima u istoj vjerskoj, ali ne i društveno-političkoj misiji, nalaze talijanski, nizozemski i francuski misionari. Naišli su na relativno dobar prijem jer su zemlje iz kojih su dolazili budile nadu u oslobođenje narodima potlačenim pod Turcima. Oni su ujedno bili određena konkurencija službenoj fanariotskoj pravoslavnoj crkvi, velikom protivniku slavenskih jezika u liturgiji, dok je Katolička crkva pristajala na očuvanje staroslavenskog jezika sjedinjenim istočnim kršćanima. Plod djelovanja francuskih lazara jest i unija iz Kukuša kod Soluna 1859. godine. Pod vodstvom unijatskog metropolita Josifa Sokolskog unija je vrlo brzo napredovala. Osnovano je i sjemenište za odgoj klera u Zajtenliku kod Soluna, kao i vlastita ženska kongregacija euharistinki. U Balkanskim ratovima te nakon Prvoga svjetskog rata većina je, uglavnom prisilno, vraćena u pravoslavlje. Danas je od unije ostalo tek nekoliko župa u jugoistočnoj Makedoniji te nešto više u Bugarskoj, koje pripadaju katoličkom egzarkatu u Sofiji.¹⁸ Potrebno je istaknuti poseban položaj Austro-Ugarske koja je imala ulogu protektora kršćana u Turskom Carstvu, pa snažno podržava misijsko djelovanje redovnika i redovnica koji dolaze iz Monarhije.

2.1. Sestre milosrdnice

Sestre milosrdnice iz Zagreba na poziv rimske Kongregacije za širenje vjere još u 19. stoljeću preuzimaju misije na Balkanu u Turskoj, Bugarskoj, Makedoniji i Albaniji.¹⁹ Za svoje djelovanje zagrebačke redovnice primaju godišnju državnu subvenciju, a istaknule su se na više područja.²⁰

¹⁶ Vitomir BELAJ, »Acta Bulgariae ecclesiastica o. Euzebija Fermendžina kao etnološki izvor«, *Život i djelo o. Euzebija Fermendžina*, Zbornik radova znanstvenog skupa (ur. Julijo Martinčić i Dubravka Hackenberger), Osijek, 1998., str. 210.

¹⁷ Usp. Joseph von HAMMER, *Historija Turskog/Osmanskog carstva*, knj. 3., Zagreb, 1979. str. 438–440.

¹⁸ Juraj KOLARIĆ, *Povijest kršćanstva u Hrvata*, Zagreb, 1998., str. 58–59.

¹⁹ Berislava VRAČIĆ – Alfonsa KOVAČIĆ, *Sestre milosrdnice I*, Zagreb, 1996., str. 9.

²⁰ Berislava VRAČIĆ – Alfonsa KOVAČIĆ, *Sestre milosrdnice II*, Zagreb, 1998., str. 567.

Zdravstvo

Jedna od temeljnih aktivnosti sestara milosrdnica jest briga o bolesnima. Odmah po dolasku u Zagreb njihov samostan postaje prihvatilište za bolesnike. Uskoro počinju raditi u državnim bolnicama, ali i osnivati vlastite. Iskustva stečena širom Hrvatske prenose i u Bugarsku.²¹ Sofijsko-plovdivski nadbiskup Robert Antun Menini (1837.–1916.), kapucin rodom iz Splita, koji je natpastirsku službu vršio od 1887. do 1916. godine, poziva zagrebačke milosrdnice da u Plovdivu preuzmu vođenje bolnice.²² Osobno je uredio potrebne administrativne korake s Kongregacijom za širenje vjere u Rimu, te Družbi stavio na raspolaganje crkvenu kuću s vrtom.²³ Uprava sestara milosrdnica zatražila je 3. travnja 1896. dopuštenje od Ministarstva vanjskih poslova za prihvaćanje misije u Plovdivu, kao i za pružanje redovite financijske potpore ovom projektu. Dana 10. travnja stiglo je odobrenje, ali je uskraćena novčana pomoć.²⁴ Unatoč tome, dva tjedna poslije, 24. travnja sestra Filomena Massi s pet sestara odlazi u Plovdiv. Nadvladavajući brojne teškoće s prostorom, opremom i financijama, sestre su vodile bolnicu sve do 1949. godine. Za vrijeme Balkanskih ratova te Prvoga svjetskog rata u njoj su bili ranjenici, dok je ostalo vrijeme služila za civilne bolesnike.²⁵ Kako prvotna zgrada nije odgovarala potrebama vremena, 1922. godine sestre kupuju zemljište veličine 10.361 m² za 279.747 leva. Budući da milosrdnice nisu bile priznate kao pravni subjekt u Bugarskoj, zemljište je prepisano na Plovdivsku biskupiju, koja je učinila interni ugovor sa sestrama kojim im jamči njihov posjed te obećava da će u slučaju izmijenjenih prilika zemlja biti upisana na njih.²⁶ Kako su i prije te kupovine sestre u Plovdivu često bile ovisne o potpori iz Zagreba, taj je izdatak potpuno iscrpio njihovo skromno gospodarstvo. Za gradnju bolnice nije bilo nikakvih sredstava. Sestre su se odlučile na težak i za njih nesumnjivo mučan potez – prošnju. Ishodile su crkvene i civilne dozvole za taj čin te krenule prositi. Dirljivo je svjedočenje sestre Anicete Lovrin o tom pothvatu. »Po gradu još kako-tako, ali po selima... Seljaci nemaju novaca. K njima smo išle u vrijeme žetve... s vrećom na leđima po žarkom suncu od vrata do vrata. Na vratima su nas redovito dočekali psi... Paščadi smo se bojale, a pred ljudima smo se stidjele. Ali misao da sve ovo ne činimo radi sebe, nego upravo radi njih, svladavala je prirodne osjećaje straha i stida, i mi smo nastavljale naš mukotrpan posao.«²⁷

Nakon trogodišnjeg prikupljanja sredstava 1. travnja 1925. blagoslovljen je kamen temeljac nove bolnice. Tom je činu prethodila procedura dobivanja potrebnih dozvola, u čemu su pomogle i preporuke Vrhovne uprave milosrdnica iz Zagreba, kao i zagrebačkoga Gradskog poglavarstva.²⁸ Sredstva prikupljena prošnjom nisu bila dovoljna za izgradnju pa je u pomoć priskočio Crveni križ darivajući građevinski materijal, dok je Vrhovna uprava milosrdnica iz Zagreba dala povratni kredit svojoj zajednici u Plovdivu. Bolnica je

²¹ Berislava VRAČIĆ – Alfonsa KOVAČIĆ, *Sestre milosrdnice I*, str. 67.

²² <http://www.kapucini.hr/index.php?option=content&task=view&id=18&Itemid=138lang=hr>

²³ Berislava VRAČIĆ – Alfonsa KOVAČIĆ, *Sestre milosrdnice II*, str. 593.

²⁴ *Isto*, str. 593.

²⁵ *Isto*, str. 594.

²⁶ *Isto*, str. 595.

²⁷ *Isto*

²⁸ *Isto*, str. 596.

rađena po nacrtu ing. Ignjata Nathana Fischera (1870.–1948.), jednog od najproduktivnijih zagrebačkih arhitekata prve polovine 20. stoljeća, koji se istaknuo osobito projektiranjem bolničkih ustanova.²⁹ Imala je pet odjela (tuberkuloza, interna, kirurgija, neurologija i kožni odjel), mrtvačnicu, laboratorij i ljekarnu te skladište. Stambeni prostor, uz koji je kapela, predviđen je za 25 sestara.³⁰

Ta je medicinska ustanova završena 1928. godine, a njezinom pokroviteljicom postala je kneginja Evdokija, po kojoj je bolnica i nazvana.³¹ No radost je bila kratkog daha. U noći s 14. na 15. travnja 1928. godine Plovdiv i njegovu okolicu pogodio je snažan potres u kojem je poprilično oštećena tek dovršena zgrada, još uvijek opterećena dugom od oko 5 milijuna leva. Srećom, nitko od sestara ni pacijenata nije stradao.³²

U bolnici je tada radilo sedam Hrvatica, četiri Bugarke i četiri Slovenke, pa ih je i nacionalna pripadnost činila bliskim bugarskom narodu. Naravno, ne treba zaboraviti ni njihovu požrtvovnost, koja je uz ranije spomenuto zasigurno motivirala pozitivan stav civilne vlasti prema tom pothvatu katoličkih redovnica. Bugarska je vlada odobrila sredstva za popravak zgrade kao i za otplatu duga.³³ Obnovljena bolnica došla je na glas zbog svoje kvalitete. Međusobni su odnosi medicinskog osoblja bili na visokom nivou, kao i ponašanje prema pacijentima, koji su dolazili iz svih krajeva Bugarske.³⁴

Tijekom Drugoga svjetskog rata bolnica je bila na svome vrhuncu. Godine 1945. biva zauzeta za potrebe Bugarske vojske, ali sestre ostaju raditi uz primjerenu plaću. U listopadu 1945. godine bugarsku vojsku zamjenjuje ruska. Milosrdnice su već 6. listopada prisiljene napustiti bolnicu. Bolnička oprema ostala je u zgradi, dok su osobne stvari, živežne namirnice, rublje i posteljinu sestre smjele ponijeti sa sobom. Ponovnim preuzimanjem bolnice od strane bugarske vlasti iznova im je omogućen povratak 11. prosinca 1947. godine. Ipak, 11. kolovoza 1949. bugarske vojne vlasti odredile su da redovnice definitivno isele iz bolnice. Već 14. kolovoza milosrdnice su se podijelile u četiri kuće iz kojih će nastaviti voditi brigu o bolesnicima u njihovim domovima, kao i skrbiti o katoličkim crkvama: Plovdiv – kod kapucina, Branipolje, Sekirovo Plovdivsko i Asenovo Nikopoljsko. Pri napuštanju bolnice za sestre je služena svečana misa zahvalnica na kojoj su otpjevale »Tebe Boga hvalimo« kojim se u katoličkoj liturgiji zahvaljuje Bogu za udijeljena dobročinstva.³⁵

U novije vrijeme sestre se također trude pomoći u zdravstvenoj skrbi. Osobito su aktivne u pomaganju ovisnika o drogama, kojima posređuju odlazak na liječenje u komune u Hrvatskoj.³⁶

²⁹ Fed a VUKIĆ, »Fischer Ignjat«, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 4., Zagreb, 1998., str. 273–274.

³⁰ Berislava VRAČIĆ – Alfonsa KOVAČIĆ, *Sestre milosrdnice II*, str. 595–596.

³¹ *Isto*, str. 597.

³² *Isto*, str. 597–598.

³³ *Isto*, str. 599.

³⁴ *Isto*, str. 599.

³⁵ *Isto*, str. 601.

³⁶ Barbara VRUČINA, »Delegatura svete braće Ćirila i Metoda – Plovdiv«, *Naš vjesnik*, Družba sestara milosrdnica (Zagreb), 1/2007., str. 76.

Odgoj i obrazovanje

Bugarska vlada darovala je već spominjanomu sofijsko-plovdivskom nadbiskupu Meniniju zemlju na kojoj je izgradio dječje sirotište. On poziva zagrebačke milosrdnice da preuzmu brigu o toj instituciji. Sestre dolaze 1905. godine i odmah otvaraju osnovnu školu na bugarskom i njemačkom jeziku. Zavod je nosio ime kneginje Nadežde, koja je bila njegova pokroviteljica, a uzdržavao se godišnjim kamatama na glavicu, koju je položio sam nadbiskup Menini. Kuća matica iz Zagreba davala je godišnju potporu, dok je u samoj Sofiji osnovano »Društvo sv. Josipa« preko kojega su gospođe iz visokih krugova pomagale rad te ustanove. U početku su članice tog društva bile uglavnom iz diplomatskih krugova, dok mu se poslije pridružuje sve više Bugarki.³⁷

Prve je godine u zavodu bilo 25 djece, dok je poslije taj broj rastao do 70. Potražnja je bila i veća, ali je nedostajalo prostora. U školu koju se držale sestre dolazilo je puno više vanjskih đaka nego što je bilo šticičenika sirotišta. Od 1914. na kraju svake školske godine učenike je ispitivala državne komisija, čime su đaci te škole dobivali svjedodžbe s kojima su mogli nastaviti daljnje školovanje. Godine 1922. državne vlasti dopustile su milosrdnicama otvaranje gimnazije, koja je počela s radom 1924. godine na njemačkom jeziku.³⁸ Radi ilustracije spominjemo da je 1928/29. školu pohađalo 330 učenika, od čega 255 pravoslavnih, 40 katolika i 25 Židova.³⁹

Zavod je 1941. godine preimenovan u »Santa Maria«, a 1944. godine djelomično je uništen u bombardiranju, pri čemu je poginulo nekoliko sestara. Poslije je bio zauzet za potrebe bugarskih ranjenika, ali su sestre nastavile djelovati sve do 1948. godine. Te godine 1. rujna u zavodskoj je zgradi započela s radom državna gimnazija i internat. Jedan dio redovnica otišao je u plovdivsku bolnicu, koja je još uvijek bila u rukama milosrdnica, drugi dio u Oreš, Malko Trnovo i Belene, a dio je primljen na župe Asenovo, Bardarski Geran i Ahljanovo. Velik broj sestara napustio je Bugarsku.⁴⁰ U idućim godinama neke su sestre završile u logorima, pri čemu su jugoslavenske državljanke prigodom razmjene bugarskih i jugoslavenskih zarobljenika vraćene u Jugoslaviju. U Bugarskoj ostaju jedino sestre Bugarke radeći u župama, zdravstvu ili držeći tečajeve jezika.⁴¹

Školstvom su se bavile milosrdnice i u Malko Trnovu, gdje 1907. godine nastavljaju posao koji su započele sestre euharistinke. U vrlo oskudnim uvjetima i većinski pravoslavnome mjestu, gdje su i katolici istočnog obreda, kroz 40 su godina vodile osnovnu školu. Sestre su i same silom prilika prihvale istočni obred, kalendar i kako same kažu »krstile se s tri prsta«. No s komunističkom vlašću škola je zatvorena. Milosrdnice podrijetlom iz bivše Jugoslavije napuštaju Bugarsku, dok se preostale Bugarke sve do 1992. godine ostaju brinuti o crkvi u tome mjestu.⁴²

Spomenimo da su sestre milosrdnice u Zagrebu imale vlastitu preparandiju, tj. učiteljsku školu koju priznaje i svjetovna vlast. Dok je civilne učiteljice državna vlast slala na po-

³⁷ Berislava VRAČIĆ – Alfonsa KOVAČIĆ, *Sestre milosrdnice II*, str. 603–604.

³⁸ *Isto*, str. 606–607.

³⁹ *Isto*, str. 607.

⁴⁰ *Isto*, str. 610–613.

⁴¹ *Isto*, str. 614.

⁴² *Usp. nav. dj.*, str. 615–620.

trebna mjesta, redovnice učiteljice odlazile su prema potrebi Družbe između ostalog i u Bugarsku.⁴³ Kontakti s Bugarskom ostvarivani su i putem međusobnih posjeta. Godine 1926. otvorena je Ženska realna gimnazija sestara milosrdnica u Zagrebu. Izleti su bili sastavni dio nastave, a maturalna putovanja jako popularna. Korištene su veze sa sestrama u Bugarskoj pa su na dva do tri tjedna maturantice obilazile tu zemlju posjećujući Sofiju, Plovdiv i Varnu.⁴⁴ Vrlo brzo po dolasku sestara u Bugarsku počinje zanimanje bugarskih djevojaka za tu družbu te ih godišnje u Zagreb na redovničku formaciju dolazi 2 do 6.⁴⁵ Danas je taj broj puno manji pa je još samo nekoliko milosrdnica Bugarki koje su preživjele Drugi svjetski rat, dok ih manji broj prolazi svoju redovničku formaciju.

Kateheza i pastoralni rad

Nedovoljna vjerska pouka i raštrkanost katolika među brojnim pravoslavicima brinula je nikopoljskog biskupa Damiana Theelena (1877.–1946.), te je 1922. godine pozvao redovnice iz Zagreba da dođu u selo Oreš, u kojem živi više od 2000 katolika, i preuzmu skrb o njihovu vjerskom odgoju. Nakon pristanka Vrhovne uprave iz Zagreba biskup je kontaktirao Kongregaciju za širenje vjere u Rimu, koja 18. svibnja 1923. izdaje dozvolu za otvaranje kuće sestara milosrdnica u Orešu. Biskup im kupuje prikladnu kuću te 5. studenoga iste godine prve tri sestre stižu u to selo na sjeveru Bugarske. Osim pouke u vjeronauku, s čim je bila povezana i priprava za primanje sakramenata, sestre su se brinule o bolesnicima, uređenju crkve te poučavale djevojke u šivanju i ručnom radu. Dana 4. prosinca 1948. nova je vlast sestrama oduzela kuću, a sestre Hrvatice nešto kasnije vraćaju se u domovinu. Budući da su od tri sestre Bugarke dvije bile rodом iz Oreša, one su ostale u tom selu na imanju jedne od sestara. Šivajući, poučavajući glazbu, radeći u dječjem domu i brinući se o crkvi i liturgiji, sačuvale su prisutnost milosrdnica u tome mjestu sve do danas.⁴⁶

Plodan rad sestara u Orešu potaknuo je župnika iz obližnjeg mjesta Belene da pozove milosrdnice i u tu katoličku oazu sjeverne Bugarske. Sestre su prihvatile poziv u dramatičnim vremenima nakon Drugoga svjetskog rata. Godine 1946. nastanile su se u posebnom dijelu župne kuće. No uskoro su kao i župnik bile prisiljene napustiti te prostore, koji su pretvoreni u policijsku postaju. Župnik je živio u jednom zvoniku crkve, a sestre u drugom. Njihov rad trajao je od 1946. do 1987. godine, kada su zbog nedostatka sestara morale napustiti tu župu.⁴⁷

Zbog komunističke vlasti te teških komunikacija, a pokatkad i napetih odnosa između Bugarske i Jugoslavije, većina sestara Hrvatice napustila je Bugarsku, dok su se sestre Bugarke snalazile u novonastalim prilikama živeći kod svojih obitelji ili prihvaćajući rad na župama, od kojih su nam poznate Ahljanovo, Asenovo i Bardarski Geran. S vremenom se situacija djelomično mijenja i 1963. godine Vrhovna uprava sestara milosrdnice iz Za-

⁴³ Berislava VRAČIĆ – Alfonsa KOVAČIĆ, *Sestre milosrdnice I*, Zagreb, 1996., str. 162.

⁴⁴ *Isto*, str. 177.

⁴⁵ *Isto*, str. 107.

⁴⁶ Berislava VRAČIĆ – Alfonsa KOVAČIĆ, *Sestre milosrdnice II*, Zagreb, 1998., str. 620–626.

⁴⁷ *Isto*, str. 626–627.

greba osniva posebnu Delegaturu za Bugarsku, koja postoji do danas. U njoj zajedno žive i rade sestre milosrdnice Hrvatice i Bugarke.⁴⁸

U teškom vremenu totalitarnog sustava sestre milosrdnice su u Bugarskoj svoje redovničko odijelo oblačile isključivo u samostanskim i crkvenim prostorima nedjeljom i blagdanima, dok su se u javnosti pojavljivale u civilnoj odjeći. Tek nakon demokratskih promjena, a na poticaj vrhovne poglavarice, 1992. i 1993. godine počinju iznova stalno nositi habit svoje družbe.⁴⁹ S demokratizacijom je omogućena i šira djelatnost pa sestre grade vlastitu kuću u Komatevu.⁵⁰ Ta kuća u predgrađu Plovdiva svečano je otvorena i blagoslovljena 24. svibnja 1996. i sjedište je delegature.⁵¹ Milosrdnice se pokušavaju prilagoditi mjesnim prilikama pa uvode časoslov na bugarskom jeziku kako bi vjernici mogli aktivno sudjelovati u liturgijskoj molitvi koja je vlastita redovnicima, ali otvorena i za puk.⁵² Milosrdnice su u duhu karizme svoga utemeljitelja sv. Vinka Paulskog osnovale »Suradnike sv. Vinka«, koji pomažu sestrama u karitativnom djelovanju među siromašnima, bolesnim, napuštenim i svim osobama na rubu društva.⁵³

Bugarsko društvo i danas zna cijeniti djelovanje sestara milosrdnica pa je 2001. godine s. Barbaru Vručina »za izvanredan doprinos razvoju i utvrđivanju duhovnih vrednota, obrazovanju i kulturi u selu Oreš« nagradilo diplomom koja nosi naziv »Abagar«, po najstarijoj knjizi tiskanoj na novome bugarskom jeziku, molitveniku koji je u Rimu 1651. godine izdao biskup Filip Stanislavov, rođen u tom selu.⁵⁴

2.2. Sestre svetog Križa

Sestre svetog Križa, poznate pod nazivom križarice, osnovane su u Švicarskoj 1844. godine radi odgoja mladeži i brige o bolesnicima. U Hrvatsku dolaze na poziv biskupa Strossmayera 1868. godine i osnivaju samostan u Đakovu.⁵⁵ Vrlo brzo su se istaknule svojim radom i načinom života pa im pristupa sve veći broj Hrvatica. Tako osnažene mogle su preuzimati misije i izvan Slavonije.

Angažman u Bugarskoj nerazdruživo je vezan uz vladarsku obitelj.⁵⁶ Vrlo brzo nakon udaje za obudovjelog Ferdinanda I. (1861.–1948.), Eleonora Reuss-Köstritz (1860.–1917.) poka-

⁴⁸ Isto, str. 627.

⁴⁹ Berislava VRAČIĆ – Alfonsa KOVAČIĆ, *Sestre milosrdnice I*, Zagreb, 1996., str. 82.

⁵⁰ Isto, str. 93.

⁵¹ Bogoljuba FOTAK, »Stogodišnjica djelovanja Družbe u Bugarskoj i blagoslov nove kuće Delegature«, *Naš vjesnik*, Družba sestara milosrdnica (Zagreb), 2/1996., str. 27.

⁵² Berislava VRAČIĆ – Alfonsa KOVAČIĆ, *Sestre milosrdnice I*, Zagreb, 1996., str. 66.

⁵³ S. Barbara i s. Kristijana, »Prvi suradnici svetog Vinka u Bugarskoj – u Orešu«, *Naš vjesnik*, Družba sestara milosrdnica (Zagreb), 1/2001., str. 31–34.

⁵⁴ Kristijana AJDUKOVIĆ, »Jubileji u Orešu«, *Naš vjesnik*, Družba sestara milosrdnica (Zagreb), 4/2001., str. 29–30.

⁵⁵ M. PAVIĆ – M. CEPELIĆ, *Josip Juraj Strossmayer, biskup Bosansko-Djakovački i Srijemski*, Zagreb, 1900–1904., str. 242–243.

⁵⁶ Podatci o djelovanju sestara sv. Križa u Bugarskoj uzeti su iz tri spisa: »Sestre u Bugarskoj u vrijeme Balkanskih ratova, Prvog svjetskog rata i žrtve svoga zvanja«, »Sofija – Klementinska bolnica« i »Varna – Lujzijanska bolnica i sanatorij«, koje je sastavila s. Karitas Šmit na temelju »Kronike hrvatske provincije I«, »Kronika filijala«, »Zapisa«, »Djelovanje sestara« i »Tagebucha«. Spisi se nalaze u Arhivu provincijalne kuće u Đakovu, a dobio sam ih zahvaljujući uslužnosti s. Estere Radičević.

zuje socijalnu osjetljivost i brigu za potrebne, što je obilježilo čitav njezin život i pribavilo joj simpatije u narodu.⁵⁷ Na njezin poziv 30. lipnja 1908. četiri redovnice sv. Križa odlaze u Klementinsku bolnicu u Sofiji, a nakon par tjedana pridružuju im se druge četiri križarice. Bolnicu je osnovao već spominjani nadbiskup Menini.⁵⁸ Najprije je bila pod pokroviteljstvom vladarske obitelji, a od 1918. godine pod upravom samoga Sofijskog biskupa. Sestre su u njoj djelovale sve do 1949. godine.⁵⁹ Osim višekratnih posjeta bugarskih vladara, koji su se istaknuli brigom za materijalne i duhovne potrebe sestara, križarice su bile nagrađene najvišim državnim odlikovanjima kada je u njihovoj bolnici 1937. godine rođen prijestolonasljednik Simeon. Sedamdeset i tri sestre upisale su se u povijest te ustanove.

Poziv, tada već carice, Eleonore bio je presudan i za dolazak đakovačkih sestara u bolnicu Marije Lujze, popularno zvanu Lujzijansku bolnicu u Varni.⁶⁰ Tu su djelovale od 1909. do 1919. godine, kada su zbog nemirnog razdoblja Prvoga svjetskog rata i burnih godina previranja u Bugarskoj napustile Varnu. Liječnici i drugo medicinsko osoblje, kao i stanovništvo tog mjesta na Crnom moru, sa žaljenjem su prihvatili njihovu odluku. Sestre su svečano ispratili te im osim cvijeća predali i pismenu zahvalnicu. Tijekom deset godina u Varni je djelovalo 25 sestara.

Način života i požrtvornost sestara sv. Križa potaknuli su pristupanje bugarskih djevojaka u njihovu zajednicu, no ono je prekinuto zbog društveno-političkih prilika. U nestabilnom vremenu nakon Drugoga svjetskog rata jugoslavenske su državljanke napustile zemlju, a bugarske se sestre nisu mogle baviti svojom prvotnom zadaćom pomaganja bolesnima, nego su se orijentirale na rad u župama i biskupskom domu. Nakon višegodišnje neizvjesnosti sredinom 60-ih godina dvadesetog stoljeća ponovno su uspostavljeni kontakti s provincijalnom upravom u Đakovu te intenzivirani susreti. No nedostatak uređenih struktura odrazio se na pomanjkanje novih zvanja. S godinama je bivalo sve manje križarica u Bugarskoj, a posljednja je, zbog starosti i bolesti, napustila Bugarsku i doselila u Đakovo 27. srpnja 1977. Djelovanje hrvatskih sestara osobito je bilo važno tijekom Balkanskih ratova, kada su se iskazale u brizi za ranjenike u Sofiji, Varni, Filipopoplju, Kistendilu i Enosu, u čemu im se pridružila i sama carica Eleonora. Slično je bilo i za vrijeme Prvoga svjetskog rata.

Tijekom nekoliko desetljeća intenzivne prisutnosti u Bugarskoj je djelovalo gotovo stotinu hrvatskih redovnica sv. Križa. Bugari su visoko cijenili njihov rad, a zajednicu sestara sv. Križa obogatilo je pristupanje više bugarskih djevojaka. Svoju su požrtvornost sestre skupo platile te su se brojne od njih u domovinu vratile bolesne, dok su četiri u najboljim godinama umrle brinući se o najtežim bolesnicima.

2.3. Hrvatski karmelićani u Bugarskoj

Članovi ovog nekad pustinjačkog, a danas prosjačkog reda preko svoga ženskog ogranka dolaze u Sofiju 1935. godine, dobivajući povlasticu da kao rimokatolički red mogu slaviti

⁵⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/Eleonore_of_Reuss-K%C3%B6stritz

⁵⁸ <http://www.kapucini.hr/index.php?option=content&task=view&id=18&Itemid=138lang=hr>

⁵⁹ Bolnica je nazvana po majci Ferdinanda I., Klementini Orleanskoj (1817.–1907.)

⁶⁰ Eleonora Reuss-Köstritz (1860.–1917.) bila je druga žena Ferdinanda I., a bolnica je nazvana po njegovoj prvoj supruzi i majci Borisa III., Mariji Lujzi Bourbon-Parma (1870.–1899.).

liturgiju ravnopravno i po latinskom i po bizantskom obredu. Za njihov dolazak najzaslužniji je mons. Cyril Kurteff (1891.–1971.), biskup Briula i apostolski administrator katolika bizantskog obreda u Bugarskoj. Posjećujući 1927. godine samostan karmelićanki u Istanbulu, on je izrazio želju za osnutkom sličnog samostana u Sofiji. Tijekom 1933. godine u samostanima Italije i Francuske tražio je kandidatice spremne doći u bugarsku prijestolnicu, u čemu je imao punu podršku mons. Angela Guiseppea Roncallia (1881.–1963.), koji je 1925. godine zaređen za biskupa te poslan na službu apostolskog vizitatora u Bugarsku.⁶¹ Koncem lipnja 1934. godine mons. Kurteff upućuje službenu molbu delegatu apostolske stolice u Istanbulu mons. Carlu Margottiu (1891.–1951.) za ustanovu karmelićanske zajednice bizantskog obreda u Sofiji. Dana 29. lipnja istu molbu upućuju Svetom Ocu i same karmelićanke iz Istanbula. U međuvremenu mons. Roncali dolazi za apostolskog delegata u Istanbul te osobno informira mons. Kurteffa i sestre o pozitivnoj odluci Istočne kongregacije pa 20. svibnja 1935. pod brojem 390. izdaje dekret u ustanovi novog samostana karmelićanki u Bugarskoj. Nakon dva dana pet sestara iz Istanbula kreće put Sofije, gdje stižu 23. svibnja. Dan poslije, na blagdan sv. Ćirila i Metoda, tijekom liturgijskog slavlja koje je predvodio mons. Kurteff, sestre su ušle u bivši samostan redovnica euharistinki i zatvorile se u klauzuru. Svoj su samostan stavile pod zaštitu Duha Svetoga i sv. Terezije od djeteta Isusa, dok je drugi naziv samostana »Marija – posrednica svih milosti«.

Karmelićanke su se dale na učenje crkveno-slavenskog jezika, kao i na prilagodbu karmelskog pravila uvjetima bizantskog obreda, pa se vrlo brzo zajednici pridružuju prve bugarske djevojke Mara Dukova, Pavlina Pavlova, Zdravka Bojčeva i dr. Otkupljeno je više kuća u blizini crkve sv. Franje, koje su međusobno povezane pa su pretvorene u jedinstven samostanski kompleks. Dana 14. studenoga 1940. slavljen je prva misa u samostanskoj kapeli, a 25. prosinca sestre su zatvorene u klauzuru.

Drugi svjetski rat uvelike je promijenio život te zajednice. Pred bombardiranjem, kojem je bila izložena Sofija u drugoj polovini 1943. godine, sestre utočište nalaze u Jambolu. Iduće godine vraćaju se u svoj oštećeni samostan, ali ne uživaju dugo u njegovu miru. Dolazak komunista na vlast uzrokovao je brojne teškoće. Godine 1952. sve su sestre uhićene. Strankinje su protjerane iz Bugarske, dok su Bugarke prisiljene vratiti se u svoje obitelji. Preostale sestre vraćaju se 1958. u Sofiju, gdje galeriju crkve sv. Franje pretvaraju u male ćelije, u kojima su živjele. Demokratske promjene donijele su pozitivno ozračje i na crkveno polje. Godine 1996. karmelićanke su započele izgradnju vlastitog samostana u kvartu Malinova dolina, a 2002. uselile su u njega.⁶²

Zahvaljujući nazočnosti ženskog ogranka karmelskog reda u Bugarsku dolaze i hrvatski karmelićani. Naime, oni su bili najprikladniji za vođenje duhovne skrbi o sestrama. Na IX. izvanrednoj sjednici Provincijalnog savjeta, održanoj 28. veljače 2004., pod predsjedanjem provincijala o. Jakova Mamića, karmelićani Hrvatske karmelske provincije sv. Josipa utemeljuju u Sofiji samostan sv. Josipa.⁶³ Do uspostave tog samostana došlo je na

⁶¹ Roncalli je 1958. godine izabran za papu te je kao Ivan XXIII. bio na čelu Katoličke crkve do smrti 1963. godine; Hans KÜHNER, *Dictionnaire des papes*, Pariz, 1958., str. 243.

⁶² »Histoire de la communauté des Carmélites en Bulgarie / История на Кармила в България«, <http://carmel-bulgaria.hit.bg/>

⁶³ Arhiv Karmelićanskog provincijalata, Zagreb-Remete, br. 52./2004.

poziv mons. Christe Proykova, apostolskog egzarcha u Bugarskoj i predsjednika Biskupske konferencije Bugarske.⁶⁴ Budući da su hrvatski karmelićani rimokatolici, nova je zajednica dobila povlasticu biti dvoobredna, tj. »u njoj se može obdržavati jedan i (ili) drugi liturgijski kalendar, časoslov i sve drugo što se odnosi na molitveni život zajednice te njezin pastoral«. ⁶⁵ Karmelićani su vrlo brzo po dolasku u Sofiju započeli uspješno djelovanje pa je prior samostana o. Srećko Rimac uskoro imenovan i tajnikom Biskupske konferencije Bugarske, a javljaju se i bugarski mladići zainteresirani za ulazak u karmelski red.⁶⁶

3. Hrvatska pravoslavna crkva i Bugari

Tijekom 19. stoljeća javlja se ideja osnutka Hrvatske pravoslavne crkve. No već tada je na većem dijelu južnoslavenskih prostora pravoslavlje doživjelo sintezu sa srpstvom. Tijekom austro-ugarske vlasti u Bosni i Hercegovini razmišljalo se o Pravoslavnoj crkvi koja ne bi bila u vezi sa Srpskom pravoslavnom crkvom, budući da su tamošnji pravoslavci bili su pod vlašću carigradskog, a ne srpskog patrijarha. Srpska pravoslavna crkva u današnjem obliku, uz to što su u njezinim granicama bile i Makedonska i Crnogorska crkva, koje ta Crkva i danas drži svojim kanonskim teritorijem, nastala je 18. prosinca 1918. U Karlovcima je održana Konferencija samostalnih Crkva na kojoj su bile zastupljene Autokefalna crkva iz Srbije, Autokefalna karlovačka mitropolija, Autokefalna crnogorska crkva, Autonomna crkva Bosne i Hercegovine i Autonomna crkva dalmatinsko-istarska. Izražena je želja za ujedinjenjem u jednu Srpsku pravoslavnu crkvu, koja je 30. kolovoza 1920. podignuta na rang patrijaršije.⁶⁷

S ustaškom vlašću u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini doveden je u pitanje takav ustroj. Govoreći na zasjedanju Hrvatskoga državnog sabora Ante Pavelić (1889.–1959.) je ustvrdio: »Nema nikoga u Hrvatskoj, tko ima nešto protiv pravoslavlja... Nije istina da Hrvatska država nastoji, da pravoslavne prevede ne katoličku vjeru. To nije politika. To je pušteno svakome na volju... U pravoslavlje nitko ne dira, ali u Hrvatskoj državi ne može biti srbske pravoslavne crkve. Kažem još jednom: Ne može biti srbske, a ne može biti ni grčko-pravoslavne crkve! Zašto? Zato, jer su svagdje na svijetu pravoslavne crkve nacionalne crkve. Srbska pravoslavna crkva jest sastavni dio srbske države Srbije. Hierarhički je srbska pravoslavna crkva vodjena po državnoj vlasti Srbije. Srbija, njezini državni predstavnici postavljaju patrijarha ili bar u najmanju ruku pretežno sudjeluju kod njegova postavljanja, a od njega ovisi sva državna hierarhija od župnika do kapelana. Sve to ovisi o državnoj vlasti kraljevine Srbije. To može biti u Srbiji, možda je to moglo biti u bivšoj nesretnoj Jugoslaviji, ali u Hrvatskoj državi to ne može i ne će biti!... U nikakvu ruku ne ćemo dozvoliti, da bilo koja crkva postane jednim političkim sredstvom, sredstvom napose uperenim protiv obstanka Hrvatskog naroda i Hrvatske države. Zato će pametni ljudi, ljudi, kojima je do narodnih probitaka, a kojima je i do vjerskih probitaka, znati će se

⁶⁴ Mons. Proykov rođen je 1946. godine. Biskup koadjutor postao je 1993., a biskupijom upravlja od 1995. <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bproykov.html>

⁶⁵ Arhiv Karmelićanskog provincijalata, Zagreb-Remete, br. 52./2004.

⁶⁶ Ove podatke dugujem dobroti o. Darija Tokića, tajnika Hrvatske karmelske provincije sv. Josipa.

⁶⁷ Usp. Čedomir MARJANOVIĆ, *Istorija srpske crkve*, Beograd, 2001., str. 366–367.

snaci, znati će skupiti glave i proučiti, promisliti i to pitanje na zadovoljstvo pravoslavlja, na zadovoljstvo naroda i na probitak Hrvatske države, riješiti.«⁶⁸

Stoga 3. travnja 1942. Poglavlak Nezavisne Države Hrvatske donosi Zakonsku odredbu o Hrvatskoj pravoslavnoj crkvi.⁶⁹ Samoj uspostavi prethodila je formalna molba pravoslavnih vjernika, a 5. lipnja potpisan je Ustav Hrvatske pravoslavne crkve, čime je ona bila službeno uspostavljena. Ustav je do u tančine slijedio Ustav Srpske pravoslavne crkve.⁷⁰

Hrvatska pravoslavna crkva imala je status patrijaršije sa sjedištem u Zagrebu. Na čelu je bio metropolit zagrebački, kojega je potvrđivao Poglavlak, a Crkva je bila potpuno financijski ovisna o civilnoj vlasti. Bila je podijeljena u 4 eparhije: zagrebačku, brodsku, petrovačku i sarajevsku. Koncem 1942. godine imala je 40-ak župa i 50-ak svećenika. Na čelo zagrebačke eparhije i cijele Hrvatske pravoslavne crkve postavljen je bivši arhi-episkop novomoskovski Germogen (Grigorij Ivanovič Maksimov, 1861.–1945.). Nikada nije proglašen patrijarhom jer se pitanje patrijarhata odlučilo riješiti nakon rata, koji HPC kao ni NDH nije preživjela. Sarajevo je dobilo episkopa tek 8. kolovoza 1944., dok Brod i Petrovac nisu nikada.⁷¹

Različita su mišljenja o tome zašto je Hrvatska pravoslavna crkva uopće osnovana. Moguće je da su ustaške vlasti uvidjele uzaludnost pokušaja da pravoslavce prevedu u katolicizam. S druge strane, taj se čin može tumačiti i kao protukatolički jer se pokušavalo osnovati hrvatsku nacionalnu crkvu. Za jedne je to čin postupnog pokatoličenja jer bi Hrvatska pravoslavna crkva bila samo sredstvo na putu sjedinjenja s Rimom, dok drugi i u njoj vide djelo Srpske pravoslavne crkve, koja je na taj način nastojala sačuvati svoje vjernike. Čini se ipak da je glavni razlog što se Pavelić odlučio na taj korak vojno-politička situacija u NDH. Naime, vidjelo se da program represije i progona ne rješava »srpsko pitanje«, što unosi nemir u cijelu zemlju. Logično je rješenje osnutak vlastite crkve za pravoslavce unutar NDH, kako bi i oni bili državno priznati te našli svoje mjesto unutar države. U vrijeme uspostave Hrvatske pravoslavne crkve pripremane su vojne operacije talijansko-njemačko-hrvatskih snaga za eliminiranje partizansko-četničkih snaga, koje su još uvijek surađivale u istočnoj BiH. Pavelić je izdao stroge naredbe kako treba postupati prema pravoslavcima da bi ih se pridobilo za Hrvatsku pravoslavnu crkvu. Čak je sklopljen i sporazum s više četničkih vođa koji su postali priznati unutar NDH te im je davana pomoć u hrani i oružju, liječeni su u hrvatskim bolnicama, primali su državnu plaću i sl. Sve je to išlo za smirivanjem stanja u zemlji. Udovice, supruge protjeranih i nestalih svećenika Srpske pravoslavne crkve i njihova djeca primali su državne mirovine. Uspostava Hrvatske pravoslavne crkve čini se da je relativno pozitivno počela djelovati na život pravoslavnih vjernika. Prestali su prijelazi na katolicizam, a i oni koji su bili prešli postupno su se vraćali pravoslavlju u okviru Hrvatske pravoslavne crkve. No u većinskim pravoslavnim krajevima hrvatska vlast nije bila nikad uspostavljena jer su bili pod kontrolom četnika ili partizana. Za njih je Hrvatska pravoslavna crkva bila umjetna i izdajnička tvorevina, dok je Srpska pravoslavna crkva, osobito izvan zemlje, svim silama radila protiv Hrvatske pra-

⁶⁸ *Ustaša, dokumenti o ustaškom pokretu* (prir. Petar Požar), Zagreb, 1995., str. 241–242.

⁶⁹ Narodne novine, br. 77., Zagreb, 7. travnja 1942.

⁷⁰ Usp. Jure KRIŠTO, *Sukob simbola*, Zagreb, 2001., str. 252–253.

⁷¹ *Isto*, str. 253–254.

voslavne crkve koja, kao i ni mnoge druge stvarnosti nastale u NDH, nije preživjela kraj rata. Vođe Hrvatske pravoslavne crkve završili su kako su završavali kvislinzi i izdajnici.⁷²

Hrvatska pravoslavna crkva je kao i svaka pravoslavna crkva za svoje postojanje trebala biti i priznata od drugih pravoslavaca. Najprije je to tražila od carigradskog patrijarha, ali čini se da on nikada nije odgovorio, kao ni srpski. Pokušalo se sa savezničkim zemljama. Intenzivirani su odnosi s Bugarskom pravoslavnom crkvom, ali niti Bugari nisu žurili s priznanjem Crkve iz Zagreba. Ponudili su pomoć u školovanju bogoslova, ali formalno je nisu priznali.⁷³

Zanimljiva je pretpostavka njemačkih obavještajaca da je na odluku o osnutku Hrvatske pravoslavne crkve donekle utjecao i međusobni odnos Hrvatske i Bugarske te činjenica da su u prvoj većina katolici, a u drugoj pravoslavci. Naime, Pavelić se plašio jačanja srbofilskog elementa u bugarskoj vladi koji je bio protivnik mjera koje je ustaška vlast provodila nad pravoslavcima. S druge strane bilo mu je stalo do što tješnjih veza s Bugarskom u nastupu prema Srbiji ali i Italiji. Jedan od znakova dobre volje prema Bugarima bio je i osnutak Hrvatske pravoslavne crkve.⁷⁴ Prema istim izvorima u taj je pothvat bio uključen i Ivan Mihajlov (1896.–1990.), vođa VMRO-a, koji je gotovo cijeli rat proveo u Zagrebu uživajući naklonost vrha NDH.⁷⁵

4. Bugarski pravoslavci u Hrvatskoj

Osim već spominjanih svećeničkih kandidata koji su se školovali u Zagrebu, hrvatski je glavni grad bio privlačan i drugim bugarskim studentima. Veći broj studirao je na Filozofskom, Pravnom i drugim fakultetima Sveučilišta u Zagrebu.⁷⁶ Jedan dio njih vraća se u Bugarsku, dok drugi dio ostaje u Hrvatskoj. Sličnu pojavu imamo i krajem 30-ih i početkom 40-ih godina dvadesetog stoljeća, kada u akademskoj godini 1942./43. na Medicinskom fakultetu u Zagrebu nalazimo više Bugara negoli Hrvata. Brojni su Bugari aktivni i na kulturnoj sceni Hrvatske. Početkom 20. stoljeća, a osobito nakon Prvoga svjetskog rata u Hrvatsku stižu i siromašni bugarski građani u potrazi za boljim životom. Bavili su se uglavnom poljoprivredom, a svojim vrtlarskim umijećem stekli su simpatije domicilnog stanovništva koje toj poljoprivrednoj grani daje bugarsko ime te »bugarin« postaje naziv za svakog vrtlara.⁷⁷

Razdoblje jugoslavenske komunističke vlasti nije pogodovalo očuvanju i njegovanju bugarske nacionalne i vjerske svijesti. Godine 1998. osnovana je Nacionalna zajednica Bugara u Republici Hrvatskoj, a brigu za njezine članove pokazuje i Bugarska pravoslavna crkva preko svoje eparhije za Zapadnu i Srednju Europu, kojoj je na čelu mitropolit Simeon.⁷⁸

⁷² Isto, str. 248–249, 260–261.

⁷³ Usp. nav. dj., str. 258.

⁷⁴ Usp. Nada KISIĆ-KOLANOVIĆ, »Nezavisna Država Hrvatska i carevina Bugarska 1941–1945.«, *Hrvatsko-bugarski odnosi u 19. i 20. stoljeću* (ur. Josip Bratulić), Zagreb, 2005., str. 178.

⁷⁵ Isto, str. 177–178.

⁷⁶ Tihana LEUTIĆ, »Struktura bugarske studentske populacije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu od 1874. do 1914.«, *Hrvatsko-bugarski odnosi u 19. i 20. stoljeću* (ur. Josip Bratulić), Zagreb, 2005., str. 227–228.

⁷⁷ http://bugari-u-hrvatskoj.com/hrvatski/second3_hr.htm

⁷⁸ <http://bulch.tripod.com/boc/abroad.htm>; <http://rilaeu.com/BUDAPESTbgeu.htm>

Sveti sinod Bugarske pravoslavne crkve je 30. rujna 2003. donio odluku o rješavanju pravnog položaja u Republici Hrvatskoj, dok je Vlada Republike Hrvatske na svojoj 67. redovitoj sjednici 10. listopada 2003. donijela Zaključak o prihvaćanju Ugovora s Bugarskom pravoslavnom crkvom, kojim su uređena pitanja od zajedničkog interesa. Ugovorom su definirani odnosi u području odgoja, školovanja i kulture kao i dušobrižnička skrb za vjernike u kaznionicama, zatvorima i odgojnim zavodima, bolničkim i zdravstvenim ustanovama te ustanovama socijalne skrbi. Ugovor je potpisan u Zagrebu 29. listopada od strane mitropolita Bugarske zapadnoeuropske i srednjoeuropske eparhije Simeona, predsjednika Bugarske pravoslavne crkve u Hrvatskoj Raška Ivanova te predsjednika Vlade Republike Hrvatske Ivice Račana (1944.–2007.).⁷⁹ Tako je Bugarska pravoslavna crkva pravno riješila svoj položaj u Republici na Hrvatskoj, na korist svojih vjernika i za produbljivanje prijateljskih odnosa bugarskog i hrvatskog naroda. Tomu u prilog ide i vrlo dobra suradnja s Katoličkom crkvom. Bugarskoj je zajednici za slavlje liturgije ustupljena katolička crkva sv. Jurja u Zagrebu, a katolici je koriste isključivo na svetkovinu njezina zaštitnika.⁸⁰

Zaključak

Unatoč različitoj konfesionalnoj pripadnosti, Hrvate i Bugare već stoljećima povezuju i međusobni crkveni odnosi. Težnja za idealom prcrkve pokatkad je i jedne i druge vodila na rub službenog kršćanstva. Pod moćnom osmanskom vlašću dijelili su životni prostor nastojeći sačuvati svoju vjeru, a ne plašeći se ponuditi je i svojim susjedima. Hrvatski su katolici utjecali na širenje i oblikovanje katoličkih struktura u Bugarskoj, dok su bugarski pravoslavci i sami bili širitelji pravoslavlja na hrvatske prostore.

Otvaranje balkanskih zemalja utjecajima Zapada iskoristili su hrvatski redovnici donoseći vjerski odgoj, obrazovanje, socijalnu i medicinsku skrb bugarskom narodu, koji je stoljećima trpio pod turskim jarmom. Nedostatak nacionalnih sukoba, koji se na jugoistoku Europe održavaju i na vjerskom polju, učinio je katoličke Hrvate i pravoslavne Bugare otvorenima za međusobnu suradnju i suživot. U teškim vremenima Drugoga svjetskog rata i s nedovoljno jasnim motivima, oživjelo je nastojanje za osnutak Hrvatske pravoslavne crkve. Pomoć za realizaciju tog projekta tražena je i u Bugarskoj. Za svoje pripadnike koji su se tijekom vremena naselili na hrvatske prostore Bugarska pravoslavna crkva organizirala je pastoralnu skrb te stekla pravnu osobnost u Republici Hrvatskoj, nailazeći na razumijevanje i civilnih struktura i Katoličke crkve. Nastavljajući tradiciju, ali i otvarajući nova polja rada, hrvatske redovnice i redovnici i danas su aktivni sudionici crkvenog života katolika u Bugarskoj.

⁷⁹ <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2003/3113.htm>

⁸⁰ Informaciju dugujem gosp. Rašku Ivanovu, predsjedniku Bugarske pravoslavne crkve u Hrvatskoj.

Summary

ECCLESIASTICAL RELATIONS BETWEEN CROATIA AND BULGARIA IN THE NINETEENTH AND THE TWENTIETH CENTURY

In spite of different confessional allegiance, the Croatians and Bulgarians were for centuries connected, among other things, also on the ecclesiastical plane. Inclination for observing the ideals of the Early Church led sometimes ones and the others on the fringe of the official Christianity. While sharing common life space under the mighty Ottoman rule, they tried to preserve their original faith and were not afraid to offer it also to their neighbours. Croatian Catholics influenced spreading and formation of Catholic structures in Bulgaria, while Bulgarian Orthodox Christians were among the proponents of the spreading of the Orthodoxy in Croatian areas.

Members of the Croatian regular clergy used the opening of the Balkan countries to the Western influences to bring religious instruction, education, social and medical care to the Bulgarian people, which suffered for centuries under the Ottoman yoke. The absence of the international conflicts among them, which on the South-East of Europe have also reflection on the confessional plane, made Catholic Croatians and Orthodox Bulgarians perceptible for common cooperation and coexistence. In the hard times of the World War II, there were resuscitated interest for the establishment of the Croatian Orthodox Church, even though with the rather unclear motives. The help for the realisation of this project was searched for also in Bulgaria. For its members who settled Croatian areas through time, Bulgarian Orthodox Church organised pastoral care and acquired legal personality in the Republic of Croatia, finding for that goal the understanding of both the civil authorities and the Catholic Church. Continuing tradition, but also opening the new fields of work, male and female members of Croatian regular clergy are active participants of the ecclesiastical life of the Catholics in Bulgaria even now, while Bulgarian Orthodox Church makes an important segment of the religious and confessional mosaic of Croatian contemporary society.

KEY WORDS: Croatians, Bulgarians, Catholicism, Orthodoxy, regular clergy, the nineteenth century, the twentieth century, the history of the Christianity